

HÄLSNING TILL HÄLSINGFORS

Av professor NILS AHNLUND, Ålsten

STOCKHOLMS stad är fordom på denna bara klippan anlagd som handelsstad, liksom här stode en man på ett skallot berg och räckte båda sina händer ut, den ena utan lands och ropade: för något härin, den andra åt nordväst: för något hit att betala med!» Så skildrade Stockholms borgmästare och råd i en undersåtlig inlaga 1592 sin hemstads villkor och mänskliga behov. Mycket har visserligen förändrats sedan stapelstadspolitikens och det bottniska handelstvänetets tider, då Stockholm med växlande framgång bevakade sitt handelsmonopol över Sveriges och Finlands nordliga kuster, på samma gång som det genom den stadgade tillförseln från Bergslagen var Nordens viktigaste utskeppningshamn för järn och koppar. Men grundritningen till detta samhälle, som en gång sprang upp ur den obrutna naturens sköte, står fortfarande klar för vårt öga. Tegnér skämtar i sina brev över att han här endast fick skåda »stenblock, ideliga stenblock», vart han vände sig: och hundra år efter hans bortgång kan man utan större svårighet göra om iakttagelsen på nytt. Det finns ett tydligt syskon-tycke mellan Stockholm och Helsingfors. Båda ha uppstått bland Fennoskandiens klippor i grannskapet av Saltsjön: Stockholm inom sin skyddande fördel av den djupa skärgården inåt Mälaren, Helsingfors mitt i havsbrisen och med den obegränsade synranden över vattenytan på närmaste håll.

Det finns andra, historiska likheter. Bland de nordiska huvudstäderna är Stockholm den äldsta och Helsingfors den yngsta. Men det gemensamma och utmärkande är, att båda ha kommit till som skapelser av regeringsmakten. Borgerligt sett ha Köpenhamn och Oslo äldre anor än Stockholm, men de ha egentligen sin upprinnelse i kyrkans anstalter, och detsamma gäller om Finlands forna huvudstad, Åbo. Då nu den svenska historien, trots allt, uppvisar

---

Tal vid Finlandsveckans soiré den 4 mars 1948.

ett oavbrutet sammanhang, kan det också med sanning vittnas, att det är samma statsvilja och statsmakt som i tur och ordning skänkte liv åt Stockholm och Helsingfors. För övrigt var det mest en tillfällighet, att Helsingfors kom att bära sitt nuvarande namn, på finska Helsinki, i stället för namnet på en av våra mest ryktbara gemensamma regenter. Ganska litet känd, som saken torde vara tar jag mig friheten att dröja vid den några ögonblick.

Det äldsta Helsingfors hade sett dagen vid 1500-talets mitt som en frukt av Gustav Vasas patriarkaliskt handelspolitiska planläggning. Men denna stad vid mynningen av Vanda å, dit flera andra städers borgare befalldes inflytta, nådde aldrig sitt avsedda uppsving: långgrunda stränder hindrade större skutor att lägga till. Tanken på den avtynande stadens flyttning till annan plats vid Nylands kust kom på dagordningen under drottning Kristinas förmyndarregering, förordades livligt av Per Brahe, Finlands generalguvernör, och var föremål för flera diskussioner i riksrådet på Stockholms slott. Det avgörande beslutet om flyttningen av »Helsingfors stad» till Estnäs-skaten fattades den 25 augusti 1640, samma dag då Per Brahe för rådet framlade sin berömda berättelse om Finlands tillstånd och sin treåriga förvaltning av landet. Som vanligt var rikskanslern, Axel Oxenstierna, närvarande och tog del i debatten. »Alltid hava vi förnummit», låter protokollet honom yttra, »att om Finland vore väl dirigerat och kunde en gång komma i lag, och huvud, händer och fötter svara mot vartannat, skulle de uti kraft, folk och medel svara emot Sverige. Herr Nils Bielke haver först rosat landet och undantagandes bergverket skattat det så gott som Sverige.» Nils Bielke var den tidigare guvernören över Finland. Bland de åtgärder som nu följde märker man en order till ingenjören Anders Torstensson att utarbета en stadsplan för det nya Helsingfors. Också denne man blir ett slags förbindelselänk mellan de två städerna; Anders Torstensson var nämligen en av Klas Flemings betrodda medhjälpare i den just då pågående rastlösa omregleringen av Stockholm, som icke minst skulle ge Norrmalm ett alldeles nytt utseende, och ännu i denna dag ha hans tomtböcker värde för vår stockholmska kommunalförvaltning. Men överhuvudtaget förtjänar det att bevaras i minnet, att det omplanterade och omskapade Helsingfors är ungefär jämnårigt med Stockholms förvandling till huvudstad och centralort av helt andra mått än förut, mera värdiga den uppåtstigande stormakten i Norden — denna stad, sjunger Skogehör Bergbo kort därefter i en invokation,

»som drager till dig allt, rätt som en stark magnet,
vad man på jordens rund berömt och nyttigt vet.»

Diskussionen om flyttningen av Helsingfors till lämpligare ställe hade emellertid varit sammanknippad med överläggningar om det lämpligaste namnet, eftersom det ingalunda tedde sig avgjort, att det gamla och klart lokalbestämde skulle följa med till den nya platsen. Det framgår av handlingarna, att Helsingforsborna själva delade denna ovisshet, och att de 1639 gjorde en förfrågan hos regeringen i saken. Pesten hade då dessvärre varit synlig i det tätbebyggda, till stor del ännu ganska ruckliga Stockholm; av detta skäl befann sig förmyndarregeringen på resa ute i landet. För tillfället uppehöll rikskanslern sig på sitt slott Tidö i Västmanland, sysselsatt med den podagekur som han ogärna försummade inför höstens uppbrott, medan de andra regeringsherrarna hade samlats i Köping. Samtidigt — det var i september — pågick en flitig brevväxling mellan dessa förläggningsorter i allehanda angelägenheter, och tack vare detta få vi nu veta, hur frågan om det nyländska stadsnamnet omsider avgjordes. De i Köping närvarande medlemmarna av regeringen och riksrådet enades om att kalla staden Kristinestad som en hyllning åt rikets tolvåriga härskarinna, utan att likväl fatta »någon fullkomlig resolution», heter det i ett brev, innan man hade fått höra herr kanslerns mening; en invändning kunde ju tänkas, nämligen ovissheten »om bemälte stad framdeles så skall växa och tilltaga, att han ett sådant namn kan meritera». Axel Oxenstierna skrev på Tidö ett stort betänkande i frågan, tyvärr numera förlorat, så vitt jag kan finna. Det vet man emellertid, att han enligt sin vana sorgfälligt anförde skälen för och emot i båda fallen, Kristinestad eller Helsingfors, men slutade med att avstyrka namnbytet. Han ville tydligen icke gå händelserna i förväg utan avvakta, hur Kristina skulle utveckla sig som regentinna. Efter vanligheten fogade sig rådet i hans åsikt, och staden skulle alltså behålla namnet Helsingfors. Troligen skulle det senare bli tillfälle, hoppades man, att fästa Kristinas namn vid en stad. Redan tre år därefter, 1642, var all denna tvekan övervunnen, då stadsprivilegier utfärdades för Kristinehamn i Värmland, och efter ytterligare sju år grundlade Per Brahe i Österbotten en annan stad, som han till drottningens ära gav namnet Kristinestad.

För så vitt det kommer an på att »växa och tilltaga», enligt regeringsmajoritetens tankegång 1639, kan ju ingen av dessa stä-

der, med sina förtjänster i övrigt, åberopa samma meriter som Helsingfors, Finlands blivande huvudstad. Allt detta tillhörde ju en okänd och oviss framtid. Vid ett tillfälle — närmare bestämt 1636 — talar Axel Oxenstierna om rikets två huvudstäder, Stockholm i Sverige och Åbo i Finland. Man stod då ännu i början av en utveckling, som på några årtionden skulle fyrdubbla Stockholms folkmängd och mer och mer lägga den obestridda ledningen i dess hand. Det finns ett uttryck av den annars ganska ordkarge och för lärda fraser obenägne Karl XI: »Stockholm skall vara en *cummunis patria*», lär han ofta ha sagt, en gemensam fädernemark, för var och en i hela riket. Är inte i själva verket det gamla skämtsamma stävet »mitt, sa' finn' om Stockholm», ett kvardröjande vittnesbörd från svunna tider om samma anda och tänkesätt?

Anläggningen av det nya Helsingfors föll i en tid av svensk-rysk fred och grannsämja. Det vore ett misstag att tro, att vårt historiska förhållande till den store grannen i öster endast ger utrymme åt slitningar och fejder. Samförståndet har väl stundom köpts för priset av svenskt beroende, men det har också funnits skeden av värdig jämlikhet och ömsesidig respekt. På denna grund byggde Gustaf Adolfs statskonst efter uppgörelsen i Stolbova, och hans tankar fullföljdes av Axel Oxenstierna med stor målmedvetenhet. Båda visste vad det innebar, att tsaren i Moskva — som Gustaf Adolf en gång har uttryckt det — var »en rådande herre över en stor del av Europa och Asia». De visste också, att umgänget förutsatte svenska maktmedel, som fordrade aktning, och fasthet i det diplomatiska språket, lugn och orubblig fasthet; man kände fullväl vikten av att i dylika fall aldrig låta misstänka, att man på den egna sidan hade »tänderna lösa i munnen». Denna politik undvek samtidigt sorgfälligt allt som stötte på utmaning. Intressegemenskapen nådde vid mer än ett tillfälle graden av vänskap. Den svenska segern vid Breitenfeld firades med allmän klockringning i Moskvans kyrkor, när budskapet därom kom fram. För Axel Oxenstierna var bevarandet av dessa vänskapliga relationer en politisk grundregel, som han för sin del aldrig åsidosatte, om det också krävde både taktik och tålmod. Han var outtröttlig, när det gällde att dag efter dag, stundom vecka efter vecka lyssna till tsarens långskäggiga emissarier och utjämna mötande konfliktämnen. Att tränga in i ryssarnas ännu halft orientalska ceremoniel med dess oberäkneliga formelväsen erbjöd honom ett synbart nöje. Vi ha från 1640-talet konferensprotokoll på många hundra sidor, där man på detta sätt kan följa den store

arbetaren i hans tålmodiga, orubbligt lugna men ständigt lika vakna handläggning av de ryska affärerna i kansliets gemak på Stockholms slott.

Det svensk-finska rikssambandet skulle stå vid makt, trots hårda stötar och kännbara landförluster, närmare 170 år efter tillkomsten av Hälsingfors på den nya platsen. Och den tidpunkten ter sig ju i alla fall tämligen sen, om man räknar vår gamla gemensamma historia som en helhet! Vad den innebar och rymde i olika avseenden kan inte lätteligen fattas eller gripas och ännu svårare beskrivas. Att lyda under samma regering och stämman möte vid samma riksrepresentation i århundraden, att i stat och kyrka och högre kultur vara underkastade praktiskt taget samma villkor och regler under så lång tid kan inte annat än lämna djupa spår efter sig, förblivande spår. Det finns säkerligen ögonblick, då känslan av allt detta kan framträda splittrad och försvagad under intrycket av nya olikheter och kanske nya motsatser; men det ges också andra ögonblick, då den på ett särskilt sätt vädjar till ens medvetande och tränger åt sidan vad som hindrar den fria utsikten som något i grunden oväsentligt. Ett sådant ögonblick, då det i grunden gemensamma eller gemensamt vordna blir lättare fattbart, utan att man behöver tillgripa många ord till förklaring, är otvivelaktigt den stund som har samlat oss till denna fest här i Stockholm.

Vår samlevnad med Finland var lång, men icke oavbruten. Det har i Stockholms historia funnits avbrott i samfärdseln med Finland, som räckte i årtal och ryckte livet ur dess vanda banor. Tiden efter Poltava, då det svensk-finska stormaktsväldets korta saga så hastigt led mot sitt slut, var ett sådant långt avbrott. Nyss föll under mina ögon en gammal dikt från 1709 eller 1710, där stämningen från dessa år dröjer kvar — med en ton av anklagelse mot det hjälplösa lättsinniga Stockholm:

Ryssen vinner land och skansar.
Stockholm dricker, skämtar, dansar.
Ryssen vinner, triumferar;
Stockholm rådlöst konsulterar.
Ryssen gör allt vad han hinner.
Stockholm rådslår, tills det brinner.

Mellan Sverige och det snart erövrade Finland var förbindelsen under de åren inskränkt till smuggelfart över havet och till smygvägar över land längst i norr. Flyktingar i många tusental sökte

sig hit. Stockholms mantalslängder från Stora ofredens senare skede svälldes ut genom denna inflyttning av enskilda och familjer, framför allt från södra och västra Finlands kusttrakter, en inflyttning som i vår svenska huvudstads historia först skulle finna ett motstycke under andra världskriget, men då från andra väderstreck. En del av dessa flyktingar stannade kvar, men de flesta valde efter freden att resa hem och ta del i Finlands märkligt snabba återuppbyggnad, denna »Ödemarkernas vår», för att låna ett känt ord av Topelius. En ny försvarspolitik tog med tiden till uppgift att restaurera lämningarna av det illa medfarna gamla väldet, och det lilla nyländska Helsingfors fick då genom anläggningen av Sveaborg en betydelse, som i viss mån förebådar dess framtida ställning av Finlands huvudstad.

Den samverkan och växelverkan som har ägt rum mellan Finland och Sverige kan icke begränsas till vad man kallar den »svenska tiden» i Finlands historia. Det har sin vikt att komma ihåg, att förbindelsen också fortsatte efter den politiska skilsmässan 1809. Längre var det ett slags obevisad trossats, att vad som inträffade då genom Fredrikshamnfreden lamslog Stockholms utveckling för årtionden framåt. Nyare forskning har visat, att förklaringen till den stagnerande folksiffran och även annat icke kan vara detta, ty något avbrott inträdde ingalunda i de hävdvunna förbindelserna med Finland, som fastmer utvecklade sig ganska normalt i brukliga former. Det var i själva verket ofantligt mycket av det gamla och gemensamma, som storfurstendömet Finland övertog från den svenska rikshalvan Finland, tack vare icke minst de ryska tsarernas länge fullföljda liberala politik. Trots de avslitna politiska banden har därför 1800-talet kommit att erbjuda ett fruktbart observationsfält för dem som söker uttryck för det svensk-finska och i vidsträckt mening det finsk-nordiska samarbetets resultat på skilda områden av kulturarbetet. Vad vi för vår del i detta hänseende ha upplevt under den självständiga republiken Finlands tillvaro utmärker en verksam återknytning, så snart man ser sakerna någorlunda i stort, men ligger för oss alla så nära att en kort erinran väl kan anses tillfyllest vid detta tillfälle. Vi ha svårt, ja bittert svårt att tänka oss, att allt detta nu skulle obönhörligt tillhöra det förgångna.

Överallt i världen lever i dessa dagar en allvarlig känsla av att ha närmat sig en kanske avgörande vändpunkt i kulturmänsklighetens historia. Djupare sett bottnar sannolikt den känslan icke så mycket i förnimmelsen av den politiska maktkampens ständiga

stegring, oroväckande för oss alla små nationer, utan i något annat, som visserligen också kommer till uttryck i denna maktkamp. Teknikens oanade och ojämförliga herravälde vidgas ständigt inom det rent mänskligas sfär och hotar att i den starkares intresse förvandla också den fria medborgerliga åsiktsbildningen, hörnstenen för allt människovärdigt politiskt liv i nutiden, till en lekboll för yttre påverkan. I sina skiftande moderna förklädnader har den allsvåldiga staten fått i sin hand ett förfärligt instrument att böja och leda övertygelse och känsla, så att den småningom vinner sitt mål, även där ett naturligt motstånd i början möter. Och detta är något nytt i jämförelse med historiens vanliga tyrannier, som efter all erfarenhet brukat ha en övergång omsider. Mer eller mindre ha alla folk kännning av denna vår egen tids hemsökelse, statsviljans mekaniska övermakt, dess möjligheter att låta minoriteter och majoriteter byta plats; skillnaden är, att samtliga ha kvar ett större mått av handlingsfrihet, medan omständigheterna och världens gång gjort stämningen vida svårare för andra.

Det gäller utan undantag, att en sådan fara endast står att övervinna genom ett såvitt enigt uppbåd inifrån av den hotade nationens sparade moraliska kraft och historiska erfarenhet till den sanna och verkliga frihetens värn. Och i sanning: Finlands historia har lämnat så många vittnesbörd om sådan moralisk kraft under yttre och inre vedermödor, om uthållighet för en rättvis sak, om förmåga att bära bördor och att i förmörkelsens tider behålla sikten klar mot framtiden, att ingen har grund att hysa misströstan å Finlands vägnar.
